

զոր իրենք հին ուղղադրութիւն կը կոչեն։ Մեր մօտ այդպիսի խրամատ է բացուած ու չի կրնար բացուիլ. ուստի, նորանոր յերկրածոյ օրէնքներով, աշխարհաբարը զրաբարէն ամէն բանի մէջ ձեռքադառնելու հիւանդութենէն վարակուած՝ չեղելիզ-կենք մեր լեզուն. մանաւանդ թէ, հայե-րէնի հոգիին անհարադատ ու խորթ տար-րերով չբեռնաւորենք աշխարհաբարը՝ դը-րաբարէն հեռացնելու անտրամաբան ճիւղ-տումով, որ յաճախ կ'անտեսէ լեզուի ար-մատական օրէնքները՝ հնչականութեան, ներդաշնակութեան, մինչեւ անգամ ծաղ-րանքի առարկայ դառնալով Եւրոպացի գիտնականներու կողմէ։

Այստեղ ահա կը ծագի հարցը, հրատապ հարցը, զոր այս օրերուն՝ կարգ մը լրա-զրոյներ կը քրքրեն արդար խտտապահան-ջութեամբ, եւ զոր կարելի է սղուծի հարց անուանակոչել։ Ինչպէս ծանօթ է, խնդիրը բառավերջի փակ վանկերու քանի մը ձա-նաւոր դրերու մասին է. եւ հարցն այս է. թէ արդեօք պէ՞տք ենք զրաբարի օրէնքը ընդհանրացնել աշխարհաբարի մէջ ալ, թէ՛ բարդութեան եւ թէ՛ հոլովումի ըն-թացքին անխտիր, միօրինակ երկաթեայ օրէնքի ենթարկելով ամէն ինչ, թէ աշ-խարհաբարի մէջ զանազանելու ենք բար-դութեան պարագան (սղումով) հոլովումի պարագայէն, այս երկրորդին մէջ ընդու-նելով որոշ ազատութիւն՝ հակառակ դա-սական օրէնքին. եւ շատեր ո'չ միայն որոշ ազատութիւն՝ այլ բոլորովին ձեռքադա-տում կը պահանջեն դասական օրէնքէն, եւ հոլովումի պարագային չեն ուզեր սը-ղումի հարց նկատել արդէ աշխարհաբա-րին մէջ։

Հարցը այսպէս ներկայացուած, իր բո-լոր կենսական այժմէութեամբ, ժամանա-

կին արդէն իսկ վիճուած, հիմա կարօտ է լուրջ եւ ամբողջական ուսումնասիրու-թեան մը, որ մանրամասնութիւններու իջնէ եւ ողջամիտ եզրակացութիւններու յանդի, զերծ՝ հակաճառական եւ վիճա-բանական երեւոյթներէ, բոլորովին ան-կողմնակալ գետնի վրայ. ինչ որ վը յու-սանք յաջորդաբար այս էջերուն վրայ ներկայացնել մեր ընթերցողներուն։

Մեր գաղափարականն եւ ուղեգիծը պիտի ըլլայ վերականգնանել այն փրկա-բար կամուրջը՝ որ զրաբարէն դէպի աշ-խարհաբար կ'անցնի. առանց այդ կա-մուրջին՝ հինէն ոչինչ չի հասնիր մեզի. ու կործանելով այդ կամուրջը՝ կը սնուն-դազրկենք մեր նոր քաղաքը, աշխարհա-բարի բերդաքաղաքը, որ կը դառնայ իս-կական Արշակաւան։

Գրիգոր Զօհրապ ժամանակին կը պար-ծենար զրաբար սորված չըլլալուն վրայ, եւ ատոր արդիւնք կը համարէր իր զրա-կան յաջողութիւնը։

Կը ցաւինք ըսելու՝ որ մեծ փաստաբանը այս անգամ չի կրնար շահիլ իր դատը. կը սիրենք Զօհրապը, բայց ճշմարտու-թիւնը կը նախընտրենք. հաւանաբար եթէ զրաբարի հմուտ ըլլար, աւելի եւս բիւրե-ղանար իր լեզուն, զոր անշուշտ լաւ դա-նադանելու ենք իր զրական ոճէն։ Հ. Ար-սէն Այտընեան, Հ. Արսէն Ղազրիկեան, աշխարհաբարի մեծ վարպետներ եղան, որովհետեւ նախ զրաբարի վարպետներ էին։

Պաշտելի զրաբարը սնունդն է աշխար-հաբարին. առանց զրաբարի՝ աշխարհա-բարը պահելով հանդերձ իր ինքնուրոյն դոյնը՝ կը մնայ ամուլ եւ անարիւն։ Սի-րենք զաւակը, բայց միաժամանակ պաշ-տենք անոր մայրը։

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ

ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ ԳԻՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ԱՐՄԱՏՆԵՐԸ^(*)

Երկայն եւ մեր նպատակէն դուրս պիտի ըլլար ներկայացնել զիցաբանութեան եւ լեզուաբանութեան պատմութիւնը դարե-րու ընթացքին։ Այս յօդուածաշարքին մէջ կը բաւականանանք համառօտ դժերով ներկայացնել թէ արդի զիցաբանական ուսումը ինչ ազդակներու կը վերադրէ բնապաշտական զրոյցներն ու առասպել-ները, թէ ինչ յառաջացում ունեցած է արդի լեզուաբանութիւնը ԺԹ. եւ Ի. դա-րերուն, եւ հուսկ եզրակացնել թէ նախա-պատմական հնազոյն դարաշրջաններուն՝ հնդեւրոպական, Սեմական եւ Թուրանա-կան լեզուները իրարմէ բաժնուելէ, ճիւղ-աւորուելէ ու տարբերելէ առաջ՝ կախում ունեցած են հասարակաց զիցաբանական արմատներէ՝ որոնք ծագած են, հաւանօ-րէն, բնութեան տարրերու պաշտամուն-քէն։

1. — Արդի զիցաբանութեան մեկնու-թիւնը բնապաշտական առասպելներու.

Graebner եւ Schmidt, Պերլինի Գեր-ման զիցաբանական դպրոցէն, 1906ին ու-ղեցին փաստել թէ բնապաշտական զրոյց-ներն ու առասպելները առաջ եկած են ա-րեւու եւ լուսնի հայեցողութենէն, որսորդ-ժողովուրդները արեւապաշտ դառնալով, իսկ երկրագործները՝ լուսնապաշտ։

Max Müller գերմանացին իր «Selected Essays and Lectures on Languages» բա-նախօսութեանց զրքին մէջ (էջ 1406), կ'ըսէ թէ զիցաբանութեան բնապաշտա-կան առասպելներն ու զրոյցները առաջ եկած են լեզուի ազաւաղումէն, սխալ գոր-ծածութենէն ու սխալ հասկացողութենէն։ Այսպէս, օրինակի համար, թէ հիները ազաւաղելով Ignis (կրակ) բառին նախ-նական իմաստը՝ յերկրեցին ու ստեղծե-ցին Agni չառուածին մասին առասպելներ ու զրոյցներ։

2. — Արդի լեզուաբանութիւնը.

Լեզուաբանութիւնը ԺԹ. եւ Ի. դարե-րուն հակայաբայլ յառաջադիմեց։ Սան-սկրիտ լեզուի ծանօթութիւնը ու Գերման վիպապաշտ (romantic) դպրոցին շար-ժումները մեծապէս օգտակար եղան լեզ-ուաբանութեան յառաջացման։ Մինչեւ ԺԷ. դար շատ քիչ Եւրոպացիներ ծանօ-թութիւն ունէին Սանսկրիտ լեզուին։ 1746ին W. Jones Անգլիացին առաջին ան-գամ ըլլալով ցոյց տուաւ Լատիներէնի եւ Յունարէնի կապակցութիւնը Սանսկրիտ լեզուին։ Սանսկրիտի կապակցութիւնը Եւրոպական միւս լեզուներուն հետ փաս-տեցին Colebrooke, F. Schlegel, Franz

(*) ԾԱՆՕԹ. ԽՄԲ. — Յարգելով մեր աշխատա-կից վարդապետին լեզուաբանական եզրակացու-թիւնները, որոնք յաճախ կը հակառակին Հիւպը-մանի եւ Անառեանի սկզբունքներուն եւ ուղղու-թեան, ամբողջութեամբ կը ներկայացնեմք այս

յօդուածաշարքը, որ նոր տեսանկիւնէ կը նկատէ հարցը, եւ յաճախ կու տայ անհնական եւ ինքնա-տիպ լուծումներ, որոնք մեր կը մնան վիճելի ու կրնան գրաւել մեր բանասէր լեզուաբաններու ուշադրութիւնը։

Bopp, Wilhelm von Humboldt, Lichtenstein, Frederick Pott, J. Grimm (որ շատ նշանաւոր է Հնդեւրոպական լեզուներու մէջ բաղաձայններու ձայնափոխութեան իւրանուն օրէնքով), Max Müller, Schleicher, George Curtius եւ շատ ուրիշներ:

Անգլիերէն լեզուի բաղադրական ու արմատական լաւագոյն բառարանն է Skeatի «An Etymological Dictionary of the English Language»: Առաջին տպագրութիւնը տեղի ունեցաւ 1879ին, իսկ վերջինը 1956ին, երկուքն ալ Oxfordի համալսարանի տպարանին մէջ: Թէ՛ համառօտը եւ թէ՛ ընդարձակը, երկուքն ալ իրենց տեսակին մէջ կատարեալ են, թէեւ կան վրիպակներ, որոնց վրայ մասամբ պիտի անդրադառնանք՝ արմատական ստուգաբանութեան ձեռնարկած ժամանակին:

Հայերէնի լեզուաբանութիւնը մշակեցին Petermann, Windischmann, De Lagarde, Fr. Müller, եւ ուրիշներ: G. Hübschmann առաջինը եղաւ ցուցնելու Հայերէն լեզուի անկախ դիրքը Հնդեւրոպական լեզուներուն մէջ: Մինչեւ իր ատենները Հայերէնը կը նկատուէր իրանեան կամ պարսկական մէկ դաւաճարարաւ:

Հիւսիսային լեզուաբանական աշխատանքը շարունակեց A. Meillet եւ Meilletի աշակերտը՝ Հրաչեայ Աճառեան: Աճառեան բեղուն աշխատող եղաւ Հայ լեզուաբանութեան. կոթողներ կը մնան իր վեց հատորնոց հակայական «Հայերէն Արմատական Բառարան»ը, տպ. Երեւան, 1926 - 1932. «Հայոց Անձնանունների Բառարան»ը, տպ. Երեւան, 1942-1948, եւ «Լիակատար Քերականութիւն Հայոց լեզուի», տպ. Երեւան, 1955:

Սակայն Աճառեանի Արմատական բառարանն ալ իր կարգին դերձ չէ կարգ մը թերի կէտերէ, որոնց մասին պիտի անդրադառնանք ստորեւ:

Ըլլա՛յ Հիւսիսային, Ըլլա՛յ Մէյէի, Ըլլա՛յ Աճառեանի եւ ուրիշ Հայագէտներու ուղղութիւնը այն եղած է՝ որ ուղած են ամէն տեսակէտով կապել Հայերէն լեզուի բառերը Պարսկերէնի, Սանսկրիտի եւ

Հնդեւրոպական ուրիշ լեզուներու նոյն-իմաստ բառերուն հետ, նոյնիսկ երբ հայ բառերը տարբեր եւ ուրիշ Հնդեւրոպական արմատէ ծագած ըլլան: Այդ արդիւնաւոր լեզուաբանները, այսպէս, կապած են մեր Հայր բառը Հնդեւրոպական Pater (հայր) բառին հետ, Հարցնել բայը՝ Սանսկրիտ precha (հարցնել) բային հետ, Հեռի բառը՝ Անգլիերէնի far (հեռու) բառին հետ, Հաստ բառը՝ Անգլիերէնի fast (ա-մուր, հաստատուն) բառին հետ, Հեմք բառը՝ Անգլիերէնի foot (ոտք) բառին հետ, Հեքու բառը՝ Գերմաներէնի vergangen jahr (անցեալ տարի) բառին հետ, Հինգ բառը՝ Գերմաներէնի fünf եւ Յունարէնի πέντε (հինգ) բառին հետ, Հատանել բայը՝ Գերմաներէնի schneide ale (հատանել, կտրել) բային հետ, Հոնք բառը՝ Լատիներէնի pons (կամուրջ) բառին հետ, Հին բառը՝ Սանսկրիտի sana (հին) բառին հետ, Համապագ բառը՝ Սանսկրիտի sana (հին) բառին հետ, Մահ բառը՝ Չինարէնի mrtu (մահ) բառին հետ, Բահ բառը՝ Չինարէնի broithra (փորել) բառին հետ, Նիքի բառը՝ Սանսկրիտի nidra (նիք) բառին հետ, եւն...:

Հիւսիսային¹ եւ իր հետեւորդները, ինչպէս Մէյէ եւ ուրիշ լեզուաբաններ, ջանացած են ապացուցանել թէ մեր h դիրքը լծորդ է Հնդեւրոպական լեզուներու P, S, Rty եւ Rtr դիրքուն: Այս բաղադրիչ լեզուաբանները, սակայն, չեն նկատած որ Հայերէն լեզուի h եւ j, ինչպէս նաեւ Հնդեւրոպական լեզուներու h, եւ Սեմական լեզուներու h, r դիրքը արմատական չեն, բառի արմատին մաս չեն կազմեր, հետեւաբար բաղաձայնի արժէք չունին, այլ ձայնաւորի, կամ ոչ մէկ արժէք ունին: Օրինակի համար ունինք Եղիա եւ Հեղիա, Ռամ եւ Հ-ռամ, Ռոմ եւ Հ-ռոմ, աջող եւ յ-աջող, առաջ եւ յ-առաջ, եղա-նակ եւ յ-եղանակ, ելուզակ եւ յ-ելուզակ, երկար եւ յ-երկար, ուղարկել եւ յ-ուղար-

1. H. Hübschmann, Gruendzuege der Armenischen Etymologie, Erste Theil, Leipzig 1883, էջ 69:

կել, սկայ եւ հ-սկայ, սկել եւ հ-սկել, ուտոր եւ հ-ուտոր, ունդ եւ հ-ունտ, ոյթ եւ յ-ոյթ, ատել եւ h-ate, avis եւ հ-աւ, avoir եւ habere, որթ եւ հ-որթ, եւն...:

Մեր հայր, հուր, հեքու, հեռի, այր, հեք, եւ այլն բառերն կապ ունին AR արմատին հետ, որ հաւանաբար հուրի կամ այր Air օդի բնութեան չաստուածն էր: Այդ բառերը երբեք կապ չունին pater, fire, far, ևն. (հ-ով կամ փ-ով սկսող) բառերուն հետ:

Հետեւաբար p, b, f, v հնդեւրոպական դիրքը լծորդ չեն մեր h դիրքին հետ, այլ մեր Բ, Պ, Փ, Վ, Ի, Ֆ դիրքուն հետ:

Հիւսիսային նոյն դրքին մէջ² կ'ըսէ՝ թէ Հայերէնի Գ դիրքը = gh, k, եւ v դիրքուն:

Թողնով gh եւ k դիրքը՝ որոնք լծորդ են մեր Գ դիրքին, Հիւսիսային յարմարեցումը թէ մեր Գ դիրքը համապատասխան է Հնդեւրոպական v դիրքին՝ բռնադրօսել եւ արուեստական է: Այսպէս անուանի լեզուաբանը կ'ուզէ կապել մեր Գայլ բառը՝ Գերմաներէնի wolf (զայլ) բառին, Գառն բառը՝ Յունարէնի Բαρεν (զառն) բառին, Գարուն բառը՝ Գերմաներէնի Frühling (զարուն) բառին, Գեղմն բառը՝ Սանսկրիտի varman (զեղմն, բուրդ) բառին, Գետ բառը՝ Գերմաներէնի Flüß (գետ) բառին, Գին բառը՝ Սանսկրիտի vasa բառին, Գինի բառը՝ Լատիներէնի vinum (գինի) բառին, Գիշեր բառը՝ Սլաւերէնի veceru (գիշեր) բառին, Գիտնել բառը՝ Սանսկրիտի vedmi (գիտնել) բառին, Գոմ (եմ) բառը՝ Սանսկրիտի vas (ըլլալ) բառին, Գործ բառը՝ Գերմաներէնի werk (գործ) բառին, Գորտ բառը՝ Գերմաներէնի Frosch (գորտ) բառին, Գտանել բայը՝ Գերմաներէնի finde (գտնել) բային, Զգեմնում բայը՝ Լատիներէնի vestis (զգեստ) բային, Տագր բառը՝ Գերմաներէնի schwager (տագր) բառին, Լոգանում բայը՝ Լատիներէնի lavo (լուամ) բային, Կոզի բառը՝ Սանսկրիտի gavaya (կով) բառին, եւն...:

2. Անդ, էջ 64, 65:

Հիւսիսային եւ անոր հետեւորդներուն դիւան եւ յարմարեցումները մեզի անընդունելի կը թուին:

Մեր գայլ բառը կապ ունի KL արմատին հետ եւ ոչ թէ WL արմատին հետ: Մեր Գառն, Գարուն, Գորտ բառերը կապ ունին KR արմատին եւ JR (ցորեկ) բնութեան չաստուածութեան հետ: Մեր Գեղմն բառը կապ ունի գայլ բառին պէս KL արմատին, եւ SL արեւ բնութեան չաստուածին հետ: Մեր Գետ բառը կապ ունի KD արմատին եւ GOD (Աստուած) բառին հետ: Մեր Գին եւ Գինի բառերը կապ ունին KN արմատին եւ Sun (արեւ) բնութեան չաստուածին հետ: Գիտնել բառը կապ ունի KD արմատին եւ GOD (Աստուած) բառին հետ: Գոմ բառը կապ ունի KO արմատին հետ: Գործ եւ Գորտ բառերը կապ ունին KR արմատին եւ Jour կամ Giorno (ցորեկ) բնութեան չաստուածին հետ: Գտանել բայը կապ ունի KD արմատին եւ GOD (Աստուած) բառին հետ: Զգեմնում բայը կապ ունի KN արմատին եւ Sun (արեւ) բնութեան չաստուածին հետ: Տագր բառը կապ ունի DR կամ KR արմատին եւ Jour (օր, ցորեկ) բնութեան չաստուածին հետ: Լոգանում բայը կապ ունի LK արմատին եւ լոյս բնութեան չաստուածին հետ: Կոզի բառը կապ ունի GK արմատին եւ GOD (Աստուած) բառին հետ:

V Եւրոպական դիրքը, ինչպէս նաեւ b, f, p, w դիրքը լծորդ են մեր բ, փ, լ, վ, ֆ դիրքուն, եւ ոչ թէ մեր Գ դիրքին: Մեր Գ դիրքը լծորդ է մեր դ, զ, թ, ժ, խ, ծ, կ, ճ, ճ, չ, չ, չ, ս, տ, ց, ք եւ Եւրոպական c, d, g, j, k, q, s, t, x, z, ch, gh, ց, եւն. դիրքուն:

Հիւսիսային³ եւ իր հետեւորդները նմանապէս լծորդ կը համարին մեր Սկ եւ Ք դիրքը Եւրոպական sv դիրքուն, ինչ որ մեզի անընդունելի կը թուի, վերեւ ներկայացուցած մեր բաղադրութիւններուն համաձայն:

3. Հիւսիսային անդ, էջ 64, 65:

3. — Մեր ուսումնասիրութեան եզրակացութիւնները:

Տարիներէ ի վեր սկսած ենք բազմաթիւ Հայերէն լեզուի բառերը՝ Հնդեւրոպական, Սեմական ու Թուրանական լեզուներու բառարաններուն հետ:

Երբեմն մինչ կ'ուսումնասիրէինք Հայերէն լեզուի բառարանի արմատները, կը նշմարէինք մեծ նմանութիւն Հայերէն արմատներուն՝ Գերմանական լեզուներու արմատներուն հետ: Ժամանակ մը սկըսանք մտածել թէ Հայերէն լեզուն պէտք է Գերմանական կամ Տեւոնական եղած ըլլայ, ծնած նախապատմական դարաշրջաններուն՝ Գերմանիոյ եւ Սկանտինաւիոյ մէջ, դարգացած եւ աճած Հիթիթ կայսրութեան շրջանին՝ Միջին Արեւելքի մէջ, Արեւելքէն դէպի Հայաստան արշաւանքէն առաջ: Միեւնոյն ժամանակ մինչ կ'ուսումնասիրէինք Հայերէն լեզուի արմատները ու զանոնք կը բազմաթիւնք ուրիշ լեզուներու արմատներուն հետ, կը նշմարէինք թէ այդ բոլոր լեզուներու արմատները կապուած էին հնագոյն դիցաբանութեան ինչ ինչ չաստուածութիւններու հետ: Այսպէսով հարկ եղաւ առանձին առանձին ուսումնասիրել հնագոյն դիցաբանութեան իւրաքանչիւր չաստուածութիւն: Այս ուսումնասիրութիւնը մեզ առաջնորդեց ստույգ եզրակացութեան՝ թէ Հնդեւրոպական, Սեմական եւ Թուրանական բոլոր լեզուները առաջ եկած են հնագոյն դիցաբանութեանէն, եւ այս դիցաբանութիւնը առաջ եկած է բնութեան տարրերու պաշտամունքէն, երբ մարդկութիւնը դժբախտաբար հեռացաւ ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտամունքէն եւ սկսաւ պաշտել բնութեան տարրերը:

Գերմանական եւ Լատինական լեզուներու մէջ, մեզի կ'անդրադարձնեն թէ հնագոյն պաշտամունքներու մէջ՝ մարդկու-

թիւնը պաշտած է արեւը, լուսինը, ծովը, ջուրը, կրակը, ցերեկը, գիշերը, լոյսը եւն.:

Միայն Հայերէն լեզուն է որ պահած է մոռցուած ու լքուած չաստուածութիւն մը՝ որ հետքերը թողուցած է բոլոր լեզուներու վրայ. այն է Նեո չաստուածութիւնը որ յիշուած է Յովհաննէս Աւետարանի թուղթերուն Հայկական թարգմանութեան մէջ երեք անգամ, համադրո հակաբոյստոյի: Այսպէս կ'ըսէ Յովհաննէս Առաքեալ. «Որքեակը յետին ժամանակ է, եւ արդէն իսկ Նեոնիմ քաղուք եկեալ են, որով մարթիոք իմանալ եթէ յետին ժամանակ է»⁴: Եւ ուրիշ տեղ. «Ամենայն հոգի որ խոստովանի զՅիսուս Քրիստոս մարմնով եկեալ յԱստուծոյ է նա, եւ ամենայն հոգի որ ոչ խոստովանի զՅիսուս Քրիստոս մարմնով եկեալ, չէ նա յԱստուծոյ, եւ այս Նեոնիմ է, որով լուարուք եթէ դաւոյն է եւ արդէն իսկ յԱշխարհի է»⁵:

Յովհաննէս Աւետարանի թուղթերուն Հայկական թարգմանութեան Նեո բառին յունական բնագիրն է $\delta\epsilon\upsilon\tau\epsilon\rho\iota\sigma\tau\acute{o}\varsigma$: Կերելի թէ մեր հեթանոս նախնեաց քով Նեո չաստուածը այն աստիճանի զօրաւոր կը համարուէր՝ որ հեթանոս աշխարհի ախոյեան չաստուածը կը նկատուէր, քրիստոնէական կրօնքին դէմ կ'ուրեւրէր համար:

Մեր բազմաթիւ ուսումնասիրութիւնը մեզ այն եզրակացութեան յանգեցուց՝ թէ լեզուներու մէջ բառերու քերք տեսակ արմատներ կան եւ են հետեւեալները.

- 1 — Արմատներ՝ կազմուած Երկու բաղաձայններից եւ միջանկեալ անորոշ ձայնաւորէ:
- 2 — Արմատներ՝ կազմուած բաղաձայնէ ու ձայնաւորէ:
- 3 — Արմատներ՝ կազմուած ձայնաւորէ ու բաղաձայնէ⁶:

ա) Միավանկ (monosyllabic) են այն լեզուները որոնք Հին Զինարէնի պէս միավանկ են եւ նախնական:

բ) Կցական (agglutinate) են այն լեզուները որոնք Նոր Զինարէնի պէս բառերու իրարու կցումով կը կազմեն բարդութիւնները. օրին-

կան նաեւ բառեր եւ մասնիկներ որ կազմուած են մէկ կամ աւելի ձայնաւորներից: Այդ բառերը կամ մասնիկները առ հասարակ ածանց կամ ձայնարկութիւն են, բայց կարելի է արմատ կոչել:

1. — Երկու բաղաձայնով կազմուած արմատները հետեւեալներն են.

NR, MR, SN, MN, TV, DD, DM, WD, SL, JR, FR, VN, NV, BL, MS, LS, LR, LB, ML, ND, RV, RS, RR, RN, LM, LL, RL, FM, VV, NM, RM, NN, MM և NL.

2. — Բաղաձայնէ եւ ձայնաւորէ կազմուած արմատները հետեւեալներն են.

BE (fe, pe, ve), DE (ce, ge, je, ke, te, che, se, ze, եւն.), LE, ME, NE, RE.

3. — Ձայնաւորէ ու բաղաձայնէ կազմուած արմատները հետեւեալներն են.

AB, AD, AL, AM, AN, և AR.

Հետեւեալներն ալ ածանց կամ ձայնարկութիւն բառեր են կամ մասնիկներ.

O!, Oh! ո՛հ, ո՛հ, եւն. ձայնարկութիւնները եւ ինչ ինչ նախդիր ածանցներ, ինչպէս a, e, i, o, u, և, ի, au, եւն.:

Մեզի կը թուի թէ հնագոյն ժամանակներուն, երբ դրաւոր աշուրներն չկար, միայն վեց բաղաձայն կար, եւ էին հետեւեալները. B, C, L, M, N, R: Վերջը այս բաղաձայնները առաձգական ուժով առաջ բերին ուրիշ նմանաձայն բաղաձայններ եւ կազմեցին լեզուներու ճոխ ու առատ բաղաձայնները: Այս դիտողութիւնը յայտնի պիտի երեւի՝ Երբ առնենք զատ զատ արմատները կամ չաստուածութիւնները ու անոնցմէ առաջ եկած բառերը տեսնենք:

Հնագոյն ժամանակներուն, ձայնաւոր-

նակի համար երկինք-կամար փոխանակ ըսելու երկնակամար եւն.:

դ) Ձուլածոյ (amalgamate) կը կոչուին այն լեզուները, որոնք Սեմական ու Հնդեւրոպական լեզուներու նման՝ այնպէս մը կը կազմեն ածանցումներն ու բարդութիւնները՝ որ անոնցմէ ձեւացածը միաձուլ բառ կը դառնայ:

Լեզուաբանութեան զօրաւոր հարցերէն մէկը եղած է թէ արդեօք կարելի է ենթադրել լեզուներու իրարաշարժութիւնը: Ուրիշ բառերով՝ արդեօք լեզուները բոլորն ալ միավանկ էին սկիզբը, եւ արդեօք մէկ ծագումէ կամ հասարակաց լեզուէ առաջ կու գան: Fürst և Delitzsch Hüpfeld, Dietrich և Boetti-

ները արժէք չէին ներկայացներ, եւ ըստ պարագային՝ կրնային փոփոխուիլ:

Երբ տանք բառերու կապակցութիւնը դիցաբանութեան եւ բնութեան տարրերու պաշտամունքին՝ չենք կրնար յիշատակել բոլոր բառերը՝ որոնք առաջ եկած են այդ արմատներից կամ չաստուածներից: Այդ աշխատանքը կը վերապահենք մեր յաջորդ ուսումնասիրութիւններուն, Երբ իւրաքանչիւր լեզու առանձին առանձին ուսումնասիրենք: Այս յօդուածաշարքին մէջ կը դոճանանք տալու բառեր զանազան լեզուներից, որոնք կապ ունին հնագոյն դիցաբանութեան ու բնութեան տարրերու պաշտամունքին հետ:

Բառերու ստուգաբանութիւնը ուսումնասիրած ժամանակ պէտք ենք նկատի առնել նախդիր ածանցները, միջանկեալ ածանցները եւ բուն վերջադիր ածանցները: Ածանցները շատ անգամ այնպիսի ձեւով ձուլուած են բառին հետ՝ որ կարծելի տան թէ արմատին մաս կը կազմեն եւ կրնան խառնաշփոթութիւն ստեղծել:

Գլխաւոր նախդիր ածանցները հետեւեալներն են.

1. — A. ինչպէս a-stray (ցրուած ասդին անդին), a-head (ընդառաջ), a-round (շուրջ, շուրս կողմ), a-gain (նորէն), a-against (հակառակ, դիմաց), a-byss (վիհ), a-rise (յառնել), a-rouse (արծարծել), a-bode (բնակարան):

E. ինչպէս e-vident (յայտնի), e-raise (սրբել, մաքրել, ջնջել), e-quip (հանդերձել, պարենաւորել), e-poch (դարաշրջան):

cher կ'ըսեն թէ սեմական միավանկ եռադիր արմատները առաջ կու գան միավանկ երկադիր հնագոյն սկզբնական արմատներից:

Տե՛ս The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland London 1863. էջ 314-322:

Մեր բազմաթիւ ուսումնասիրութեան եզրակացութիւններն ալ նոյն չաստուածներու կը յանգին, այն է թէ լեզուներու հնագոյն արմատները միավանկ էին եւ երկու գիրէ ձեւացած: Սեմական միավանկ երեք գիրով արմատ համարուած արմատներուն երրորդ գիրը՝ արմատ չէ, այլ նորմալ ածանցում (excrement):

4. 1 Յովհ. 2. 18:

5. 1 Յովհ. 4. 2:

6. Լեզուաբանները, զարգացման աստիճանի տեսակէտով՝ լեզուները երեք դասակարգելու կը բաժնեն ա) միավանկ լեզուներ, բ) կցական լեզուներ, եւ գ) ձուլածոյ լեզուներ:

I. *ինչպէս* i-image (պատկեր), i-dol (կուռք), i-dyll (հովուերգութիւն), i-diot (ասպուշտ), i-mitate (նմանիլ):

H. *ինչպէս* h-yemen (խորոց), h-ammer (մուրճ):

O. *ինչպէս* o-men (գուշակութիւն), o-mnis (ամէն), o-ther (ուրիշ):

Au. *ինչպէս* au-tre (ուրիշ), au-tour (շուրջ):

Y. *ինչպէս* y-wis (այո, անտարակոյս):

B. *ինչպէս* b-lare (բարձրաձայնել), b-lind (կոյր), b-lond (խարտեալ), b-lame մեղադրել:

S. *ինչպէս* s-nare (հնարք), s-pray (սփռել), s-pirit (հոգի), s-py (լրտես), s-stone (քար), s-pend (ծախսել):

De. *ինչպէս* de-main (վաղը), Do. *ինչպէս* do-mani (վաղը):

To. *ինչպէս* to-day (այսօր), to-morrow (վաղը):

K. *ինչպէս* k-nife (ղանակ), k-know (ճանչնալ), D. *ինչպէս* o-d-er (կամ),

G. *ինչպէս* g-leich (նման) եւն.:

2. — Ա. *ինչպէս* ա-թող, ա-շուն, ա-նուն, ա-մուլ, ա-մուլ:

Ե. *ինչպէս* ե-ղերք, ե-տեղ, ե-պերել:

Ի. *ինչպէս* ի-մանալ, ի-մաստուն:

Հ. *ինչպէս* հ-գօր, հ-ոռմ, հ-բաշք, հ-բէշ, հ-բիտակ:

Յի. *ինչպէս* յի-մար:

Կա. *ինչպէս* կա-մուրջ:

Սկե. *ինչպէս* սկե-սուր:

Ս. *ինչպէս* ս-տուեր:

Յս. *ինչպէս* յս-տակ:

Յա. *ինչպէս* յա-տակ, յա-տուկ:

Ձ. *ինչպէս* զ-մայլիլ, զ-մեղի:

Շ. *ինչպէս* շ-նորհք:

Յ. *ինչպէս* ց-նորք:

Մա. *ինչպէս* մա-մուռ:

Նա. *ինչպէս* նա-նիր, եւն.:

Մեր քննութիւնը կ'ամփոփենք հինգ մասերու տակ.

Ա. — Երկու բաղաձայններէ կազմուած չաստուածութիւններ կամ արժատներ ու անոնցմէ առաջ եկած բառեր:

Բ. — Պարզ երեւցող բառեր, որոնք իրականին մէջ՝ բարդ բառեր են, կապուած ըլլալով երկու տարրեր արժատներու կամ չաստուածութիւններու հետ:

Գ. — Բաղաձայնէ ու ձայնաւորէ կապուած արժատներ ու անոնցմէ առաջ եկած բառեր:

Դ. — Ձայնաւորէ ու բաղաձայնէ կապուած արժատներ ու անոնցմէ առաջ եկած բառեր:

Ե. — Մէկէ աւելի ձայնաւորէ կազմուած բառեր եւ մասնիկներ:

Այս հինգ մասերը տեսնելէ առաջ կու տանք ցանկը համառօտութիւններուն, որոնց ստէպ պիտի հանդիպինք յառաջիկայ յօդուածաշարքին մէջ:

ՀԱՄԱՌՕՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

Անգ.	= Անգլիերէն
Ա. Ս.	= Անկլո-Սաքսոններէն
Աս.	= Ատրերէն
Ար.	= Արաբերէն
Գ.	= Գերմաներէն
Դան.	= Դանիսարբերէն
Թրք.	= Թրքերէն
Իսլ.	= Իսլանտերէն
Իտ.	= Իտալերէն
Իր.	= Իրլանտերէն
Լ.	= Լատիներէն
Հ.	= Հայերէն
Հ. Բ. Գ.	= Հին բարձր Գերմաներէն
Հոլ.	= Հոլանտերէն
Յ.	= Յունարբերէն
Շ.	= Շուեդերէն
Պր.	= Պարսկերէն
Սկնտ.	= Սկանտինաւերէն
Սկտ.	= Սանսկրիտ
Տեւտ.	= Տեւտոններէն
Քիւրտ.	= Քիւրտերէն
Ֆ.	= Ֆրանսերէն

Հ. ԱՐՐԱՀԱՄ ԱԴԱՄԵԱՆ

(Շար. 1)

ԵՓՐԱՏԻ ՍԱՀՄԱՆԱԳԼՈՒԻԸ ՊՈՍՊԷՈՍԻ ԺԱՄԱՆԱԿ(*)

Վերի խորագրին տակ «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի մէջ մօտաւորապէս տարիէ մը ի վեր Հ. Յ. Տաշեանի կողմէ թարգմանաբար կը տրուի խիստ չահեկան եւ ուշադրաւ յօդուածաշարք մը:

Սիւրբիոյ հին պատմութեամբ զբաղողներու համար հետաքրքրական նորութիւններ կը բովանդակեն այդ յօդուածները, ուր տեղադրական ցուցմունքներ, որոշ ու մեկին ծանօթութիւններ՝ տեղանուններու մասին, նոյնպէս հոռմէական ճամբաներու, բանակատեղերու առնչութեամբ՝ սպառիչ տեղեկութիւններ կը տրուին, նոր ու համոզիչ ձեւով մը, նամանակաւ ծանօթութեանց բաժնին մէջ, ուր իր յատուկ աշխատանքը ունեցած է Հ. Տաշեան:

Այս բոլոր տեղեկութիւնները՝ իրենց մանրամասնութեանց մէջ քաղուած են Ստրաբոնէ սկսեալ մինչեւ 1912 թ. զանազան հին պատմագիրներու գրքերէն, արդի հնագիտական ընկերութեանց հետախույզական պեղումներէն, եւ 1600 թուականէն առիկ՝ ճամբորդներու գիրտական ուղեգրութիւններէն: Անոնք մանրակրկիտ աշխատութեամբ վերլուծուած, ամփոփուած եւ լոյս աշխարհ ընծայուած են յիշեալ ուսումնասիրութեան մէջ:

Ռազմադիտական բացառիկ կարեւորութիւն ընծայուած բանակատեղերու եւ անոնց տարրեր վերլուծներու հետ ունեցած հաղորդակցութեանց ճամբաներու եւ հեռաւորութեանց հետ կապ ունեցող բոլոր ինդիւնները ուսումնասիրուած եւ անոնց մասին տրուած են լիառատ տեղեկութիւններ, որ կը նշանակէ Սիւրբիոյ տեղադրութիւնը իր լայն չափերուն մէջ:

Քաղաք ու աւաններու հին հոռմէական կամ յունական անուններուն քով՝ նշանակուած են ներկայիս գործածութեան մէջ եղած անունները: Իբր օրինակ յիշենք

քանի մը տեղանուններ. — Սերկիոպոլիս — Ռասաֆիլէ: Պամպիսիս, Յերոպոլիս — արդի Մեմփիս: Զօկմա, Պիր — Պէրէճիք: Տօլիքուս — Տիւլիք: Արոմէ — Ղալէթ Մըտը: Նիքաքոպոլիս — Իսլահիէ: Պարմիր — Թաթմուր: Գերմանիկ — Մարաշ: Կիւրիս — Կորիսու, Հայ մատենագրութեան մէջ՝ Վարդան Այգեկցիի ծննդավայրը ի Սօրոզ գալէ: Եւ ասոնց նման հին ու նոր անուններ, որոնք ընթերցողին կու տան լայն ծանօթութիւն:

Յօդուածագրին իսկական նպատակն եղած է՝ Եփրատ գետին արեւմտեան ափին վրայ հաստատուած հոռմէական գիւղերու, քաղաքներու կայաններուն տեղերը որոշել, եւ ճամբաներու վրայ գետեզուած մղոնաքարերու միջոցով ուղղութիւնները մատնանշել. այս առիթով զիւրաւ կրնանք պարսկական յարձակումներուն ու արշաւանքներուն հետեւիլ եւ հոռմէական գիւղերու թեան բռնած գիւղերը տեսնել ու հասկնալ:

Հոռմայեցիները Արեւելքի մէջ կեդրոն ունենալով Անտիօքը, իրենց զօրքերը չարժան մէջ կը դնէին երբ հարկը պահանջէր, թէ՛ Սիւրբիոյ հարաւ եւ թէ՛ հիւսիսը՝ իրենց իսկ շինած ռազմական ճամբաներու վրայէն, գիւղերէն ալարսկական գրոհին դէմ: Սիւրբիոյ հարաւը ըսելով՝ պէտք է հասկնանք Պարմիրը, իսկ հիւսիսը՝ Եփրատի եզերքի քաղաքները. Զօկմա — Պէրէճիք — Սամասթ:

Անտիօքէն Պարմիր երթալու համար ճամբան կ'անցնի Որոնդէս գետի հոսանքի վեր, մինչեւ Արոմէ — Ղալէթ Մըտը, որ հոռմէական լեզէոններու, նամանա-

(*) Նկատի առնուած միմիայն «Հանդէս Ամսօրեայ» 1959, 9-11 միացեալ թիւերը: Այստեղ կու տանք մեր ակնարկները պարզութեամբ արդիւնները: